

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

ЗУБЕНКО КОСТЯНТИН ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 347.214

**ЦИВІЛЬНИЙ ОБОРОТ РУХОМИХ РЕЧЕЙ, НА ЯКІ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ
ПОШИРЕНО ПРАВОВИЙ РЕЖИМ НЕРУХОМОСТІ**

12.00.03 – цивільне право; цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

ХАРКІВ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі цивільного права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор юридичних наук, доцент **Бірюкова Алевтина Геннадіївна**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доцент кафедри цивільного права № 2.

Офіційні опоненти:

– доктор юридичних наук, доцент **Калаур Іван Романович**, Тернопільський національний економічний університет, завідувач кафедри цивільного права і процесу;

– кандидат юридичних наук, доцент **Гужва Антон Миколайович**, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін.

Захист відбудеться «21» червня 2017 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.02 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 84-а.

Автореферат розіслано «19» травня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

К.В. Гусаров

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. З прийняттям Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) у вітчизняне законодавство було повернуто поділ речей на рухомі й нерухомі, що здійснюється положеннями основних актів цивільного законодавства практично всіх європейських держав. Поряд із цим у відповідній статті (ст. 181) знайшло відображення і положення, що режим нерухомої речі може бути поширений законом на повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання й космічні об'єкти, а також інші речі, права на які підлягають державній реєстрації.

Положення чинного цивільного законодавства закладають принципові відмінності в регулюванні обороту рухомих і нерухомих речей. Тому існування такої групи об'єктів цивільних правовідносин як рухомі речі, на які законом поширено правовий режим нерухомості, вимагає чіткого визначення речей, на які поширюється правовий режим нерухомості й визначення нормативних положень, що застосовуються до регулювання відносин з ними. Це потреба науки й практики правозастосування.

Недослідженість цієї проблематики, зокрема і на рівні комплексних дисертаційних чи монографічних робіт, відсутність системної законодавчої позиції щодо відповідних речей і правил їх цивільного обороту, а також відмінності в правових режимах рухомого й нерухомого майна, які запроваджені положеннями чинного цивільного законодавства України й міжнародними нормативно-правовими актами, обумовлюють актуальність порушеного питання й визначають потребу в його науковому аналізі.

Сформульовані в дисертаційній роботі теоретичні висновки, практичні рекомендації та пропозиції з вдосконалення положень законодавства ґрунтуються на працях вітчизняних і зарубіжних вчених правників, а саме: В. А. Белова, О. О. Бойко, І. В. Болокан, В. І. Борисової, Г. С. Васильєва, І. В. Венедіктової, Ю. В. Виниченко, Ю. С. Гамбарова, А. А. Герц, С. П. Гришаєва, Н. В. Грищук, М. В. Домашенка, Г. Ф. Дормидонтова, М. Л. Дювернуа, І. О. Ємелькіної, О. Ю. Жидельової, І. В. Жилінкової, В. В. Вітрянського, М. М. Дякович, Р. В. Карпова, О. С. Кізлової, Д. Д. Коссе, У. М. Кубари, Н. С. Кузнецової, П. Ф. Кулинича, О. В. Луневої, Р. А. Майданика, Є. О. Мічуріна, Е. Є. Назаренко, С. В. Нижного, О. О. Нігреєвої, З. В. Нікітіної, Ю. П. Пацурківського, І. С. Перетерського, С. О. Погрібного, В. А. Рибачок, А. І. Ріпенка, В. Є. Рубаника, С. О. Сліпченко, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Е. О. Суханова, Л. Л. Тарасенка, К. А. Флейшиць, Г. Г. Харченко, С. В. Храпача, А. Р. Чанишевої, А. О. Шевиріна, Г. Ф. Шершеневича, С. І. Шимон, О. Р. Шишки, Ю. М. Юркевича, В. Л. Яроцького та ін.

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого 26 грудня 2014 року, протокол № 4 і узгоджується із планом науково-дослідних робіт кафедри

цивільного права № 2 університету в межах державної цільової комплексної програми «Проблеми вдосконалення правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин в Україні» (номер державної реєстрації 0111U000963).

Мета і завдання дослідження. Виходячи із сучасного стану наукового дослідження проблеми, мета роботи полягає у визначенні особливостей цивільного обороту рухомих речей, на які поширюється правовий режим нерухомості.

Досягнення мети зумовило постановку таких основних завдань:

- визначити сучасні критерії розмежування рухомих і нерухомих речей як об'єктів цивільних правовідносин;
- встановити підстави і причини поширення правового режиму нерухомості на окремі рухомі речі, й з'ясувати коло таких речей;
- визначити зміст цивільного обороту рухомих речей, на які поширюється правовий режим нерухомості, і зміст такого правового режиму;
- проаналізувати порядок введення в цивільний оборот рухомих речей, на які поширено правовий режим нерухомості, і вчинення правочинів з такими об'єктами;
- з'ясувати зміст державної реєстрації у сфері цивільного обороту рухомих речей, на які поширено правовий режим нерухомості, і її вплив на нього;
- встановити порядок застави рухомих речей, на які поширюється правовий режим нерухомості.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються у зв'язку з введенням у цивільний оборот рухомих речей, на які законодавством України поширюється правовий режим нерухомості, а також вчиненням з такими речами правочинів, що спричиняють виникнення, перехід та припинення речових прав на них.

Предметом дослідження є цивільний оборот рухомих речей, на які законодавством України поширено правовий режим нерухомості.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації є діалектичний метод та інші методи й прийоми наукового пізнання. Методи аналізу та синтезу використано для дослідження наукової думки щодо поширення правового режиму нерухомості на рухомі речі, розгляду відповідних законодавчих положень і визначення підстав такого поширення. За допомогою структурно-функціонального методу, методів класифікації та групування розглянуто класифікації повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання й космічних об'єктів. Герменевтичний метод використано для тлумачення положень ЦК України, зокрема абз. 2 ч. 1 ст. 181, а також інших нормативно-правових актів для визначення підстав поширення правового режиму нерухомості на рухомі речі, а також встановленню нормативних положень, що підлягають застосуванню до відносин з такими речами. У роботі використано історичний метод, за

допомогою якого встановлено юридичні корені питання поділу речей на рухомі й нерухомі, визначено причини формування різних підходів до кола рухомих речей, на які поширюється правовий режим нерухомості.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що це перша наукова робота, в якій комплексно досліджено особливості цивільного обороту рухомих речей, на які законодавством України поширено правовий режим нерухомості, а також підстави поширення такого режиму.

У ході наукового дослідження отримано такі основні наукові результати:

уперше:

– обґрунтовано неможливість повного і беззастережного поширення правового режиму нерухомих речей на повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти, інші аналогічні речі. Доведено, що не всі нормативні приписи, які визначають правовий режим речей, що законодавчо визнані нерухомими в силу їх фізичних властивостей (земельні ділянки, будівлі, споруди тощо), підлягають поширенню на відносини з речами, на які законодавством України поширено правовий режим нерухомості (повітряні, морські судна тощо). Наприклад, до відносин у сфері обороту речей, на які законодавством України поширено правовий режим нерухомості, не підлягають застосуванню положення ст. 657 (форма окремих видів договорів купівлі-продажу) та ч. 2 ст. 719 (форма договору дарування) ЦК України тощо;

– встановлено, що можливість набуття іпотекодержателем права власності на повітряні, морські судна, судна внутрішнього плавання або космічні об'єкти, як предмети іпотеки, повинна бути зафіксована у вигляді відповідного письмового застереження в іпотечному договорі. Доведено, що при відчуженні іпотекодержателем зазначених речей або вчиненні щодо них інших правочинів в якості власника, за умови виконання приписів чинного цивільного законодавства України щодо їх реєстрації (перереєстрації), іпотечні відносини щодо речей, на які поширено правовий режим нерухомості, що перебували в іпотеці, припиняються;

– встановлено межі застосування окремих договірних конструкцій, які широко використовуються у сфері обороту в Україні «класичних» нерухомих речей (земельних ділянок, будівель, споруд тощо), стосовно речей, на які поширено правовий режим нерухомості. Обґрунтовано, що правова природа договірних відносин, які виникають на підставі договорів найму (оренди) земельної ділянки (пар. 3 гл. 58 ЦК України), найму будівлі або іншої капітальної споруди (пар. 4 гл. 58 ЦК України) і найму (оренди) житла (гл. 59 ЦК України) унеможливає розгляд в якості їх можливого предмета передачу у тимчасове користування повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання і космічних об'єктів. Передача цих речей у тимчасове користування в Україні здійснюється за правилами, встановленими положеннями законодавства щодо транспортних засобів (пар. 5 гл. 58 ЦК України);

– визначено, що державна реєстрація іпотеки морських суден і суден внутрішнього плавання в Державному судовому реєстрі України, Судновій книзі України й Державному реєстрі обтяжень рухомого майна не може розглядатись в якості одного із юридичних фактів фактичного складу, наявність якого є підставою для виникнення іпотечних відносин стосовно речей, на які чинним законодавством України поширено правовий режим нерухомості. Вказані реєстраційні дії забезпечують лише достовірність відомостей Державного реєстру обтяжень рухомого майна. Відомості інших баз даних в цій частині не забезпечені правостановлюючим характером реєстрації, у зв'язку з чим не можуть вважатись повністю достовірними, а тому застава морських суден і суден внутрішнього плавання виникає з моменту її реєстрації в Державному реєстрі обтяжень рухомого майна;

удосконалено:

– положення щодо специфіки цивільного обороту речей, на які поширено правовий режим нерухомості. Пропонується розглядати цивільний оборот речей, на які поширено правовий режим нерухомості, як сферу цивільних правовідносин, що поєднує юридичні факти (правочини, акти державної реєстрації рухомих речей, прав на них тощо), внаслідок настання яких відбувається зміна власника речі, а також виникнення, перехід та припинення похідних речових прав на досліджувані речі. Обґрунтовується, що такий підхід відповідає меті правового регулювання, оскільки передбачає, що речі, оборотоздатність яких обмежена, не можуть бути предметом не тільки правочинів щодо їх відчуження, а й щодо виникнення та переходу похідних речових прав на них;

– наукові погляди щодо окремих категорій речей, правове регулювання відносин стосовно яких має прогалини. Високі споживчі та вартісні характеристики обумовлюють потребу в законодавчому поширенні правового режиму нерухомості стосовно нафто- та газовидобувних вишок, що використовуються для видобування корисних копалин на морському шельфі; газо- та нафтопроводів; берегових капітальних споруд (пристані, пірси тощо); багаторічних насаджень; асфальтобетонного покриття дороги тощо, які в сучасних умовах підпадають під введене у правовий вжиток Міністерством юстиції України словосполучення «поліпшення земельної ділянки». Положення чинного цивільного законодавства України визнають за цими речами характер земельних поліпшень і не відносять їх до самостійних об'єктів нерухомого майна;

– розуміння системи правових засобів забезпечення стабільності та прозорості цивільного обороту повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання і космічних об'єктів. Запропоновано розглядати в якості альтернативи нотаріального посвідчення правочинів щодо повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання й космічних об'єктів, як чинника забезпечення стабільності та прозорості цивільного обороту цих речей, їх вчинення в простій письмовій формі з наданням публічності цій процедурі в спеціалізованих сервісних центрах

надання послуг (по аналогії з автотранспортними засобами);

набули подальшого розвитку:

– наукові погляди з приводу моменту поширення правового режиму нерухомості на повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання і космічні об'єкти. Обґрунтовано, що законодавчі положення визначають поширення такого режиму на зазначені речі необхідністю проведення реєстрації прав на них, але не самим фактом такої реєстрації. Проте з позицій практики правозастосування більш конструктивним є підхід поширення правового режиму нерухомості на ці речі з моменту реєстрації, оскільки саме в ході її здійснення визначається належність речі до об'єктів, права на які підлягають реєстрації. Крім того, нормативні положення встановлюють критерії, за якими не всі види зазначених об'єктів, а тому і права на них, підлягають державній реєстрації;

– наукові висновки щодо поширення правового режиму нерухомості на рухомі речі. Обґрунтовано, що положення чинного цивільного законодавства України поряд із закріпленням переліку рухомих речей, на які поширюється правовий режим нерухомості, і критерію такого поширення використовують, зокрема, і критерій цільового призначення складних речей для поширення правового режиму нерухомості на рухомі речі, прикладом чому є підприємство як єдиний майновий комплекс, що перебуває в цивільному обороті як нерухоме майно, хоча поєднує в собі як рухомі, так і нерухомі речі, що можуть бути самостійними об'єктами правовідносин;

– наукові погляди щодо особливостей цивільно-правового механізму продажу предмету іпотеки іпотекодержателем як способу звернення стягнення на нього. Обґрунтовується, що при продажу предмету іпотеки від власного імені в порядку, передбаченому ст. 38 Закону України «Про іпотеку», іпотекодержатель виступає суб'єктом реалізації відповідного майна, а не його власником незалежно від того, чи є підставою реалізації цього механізму рішення суду, ухвалене на підставі ст. 39 Закону України «Про іпотеку», договір про задоволення вимог іпотекодержателя або відповідне застереження в іпотечному договорі, навіть якщо іпотечним договором або відповідним застереженням передбачено альтернативу у вигляді набуття права власності іпотекодержателем на предмет іпотеки або його продаж іпотекодержателем.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання висновків та пропозицій дисертації в: правотворчій діяльності – для удосконалення положень чинного законодавства України, що регламентують відносини у сфері цивільного обороту рухомих речей, на які поширено правовий режим нерухомості; науково-дослідній сфері – для подальших досліджень проблем, пов'язаних з порядком вчиненням правочинів з рухомими речами, на які поширено правовий режим нерухомості, а також таким правовим режимом, підставами та умовами його поширення на об'єкти цивільного обороту; правозастосовчій діяльності судів при розгляді відповідних категорій справ, адвокатами та іншими суб'єктами під

час здійснення професійної діяльності; навчальному процесі – під час викладання дисципліни «Цивільне право України», при підготовці відповідних методичних та навчальних посібників, а також підручників для студентів вищих навчальних закладів юридичної освіти.

Апробація результатів дисертації. Одержані в ході дослідження висновки, узагальнення та пропозиції обговорювалися на засіданні кафедри цивільного права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, оприлюднювалися на міжнародних науково-практичних конференціях «Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина» (м. Запоріжжя, 24 – 25 червня 2016 року), «Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування» (м. Київ, 08 – 09 липня 2016 року), «Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку» (м. Харків, 05 – 06 серпня 2016 року).

Публікації. За результатами дисертації опубліковано п'ять наукових статей, з яких чотири в наукових фахових виданнях, одна стаття в науковому періодичному виданні іншої держави з юридичного напрямку та тези трьох доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура й обсяг дисертації. Відповідно до мети, завдань та предмета дослідження дисертація складається із вступу, двох розділів (перший має три підрозділи, а другий – чотири), висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 212 сторінок, з яких основного тексту – 190 сторінок. Список використаних джерел становить 195 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, розкрито стан наукової розробки поставленої проблематики, зв'язок теми дисертаційного дослідження з науковими програмами, планами й темами, визначено його об'єкт, предмет, мету, завдання та методологічну основу. Відповідно до результатів дослідження сформульовано основні положення наукової новизни, висвітлено теоретичне й практичне значення одержаних результатів, надано інформацію щодо апробації результатів дослідження, а також зазначено публікації за темою дисертації.

Розділ 1 «Теоретичні положення про рухомі речі, на які поширено правовий режим нерухомості» присвячено науковому аналізу розвитку наукових поглядів на питання поширення правового режиму нерухомості на рухомі речі, законодавчих положень, що забезпечують використання відповідної юридичної фікції, а також визначенню кола речей, на які законодавством України поширено правовий режим нерухомості, й проведенню їх класифікації.

У підрозділі 1.1 «Поширення правового режиму нерухомості на рухомі речі: міжнародний досвід та сучасний законодавчий підхід» досліджується еволюція юридичної фікції поширення

правового режиму нерухомості на рухомі речі, аналізуються наукові погляди на це питання вчених правників, а також законодавчі положення, що забезпечують таке поширення в практиці правозастосування.

Обґрунтовується, що питання поділу речей на рухомі й нерухомі на території сучасної України вирішувався неоднозначно, оскільки різні її територіальні частини перебували під впливом литовського й польського законодавства (в подальшому Речі Посполитої), козацького права Запорізької січі, а також законодавства Російської держави. Законодавство європейських країн у цей час вже розмежовувало рухомі і нерухомі речі, в той час як у російському законодавстві таке розмежування відбулось не раніше початку XVIII ст. При цьому зв'язок права, яким регулювались майнові відносини на сучасній території України з російським правом обумовило й подальший його розвиток у контексті російського законодавства.

Визначається, що в дореволюційний період для використання фікції поширення правового режиму нерухомості на рухомі речі використовувався підхід, за яким у основу поширення правового режиму нерухомості на рухомі речі покладалось його цільове призначення, що визначалось приєднанням до земельних ділянок або іншого нерухомого майна. Як наслідок, до таких речей законодавства різних країн у різні історичні періоди відносили такі речі, як врожай на кореню, знаряддя праці у сфері землеробства і навіть рибу в ставках, кролів у садках, тварин, що використовуються для обробки землі тощо.

У сучасних правових системах світу можна побачити, як збереження такого комбінованого підходу до поширення правового режиму нерухомості на рухомі речі, так і використання більш нових підходів, за якими законодавець поширює правовий режим нерухомості на рухомі речі, цільове призначення яких передбачає їх постійне переміщення у просторі, зокрема на повітряні, водні та космічні транспортні засоби. Для цього на рівні положень законодавства встановлюється перелік рухомих речей, на які законодавством поширюється правовий режим нерухомості або використовується критерій поширення такого режиму, яким, як правило, виступає обов'язковість державної реєстрації таких засобів або прав на них.

Визначається, що з точки зору приватноправових відносин у основу поширення правового режиму нерухомості на рухомі речі покладаються економічні передумови, які визначають необхідність підвищення стану охорони й захищеності прав і законних інтересів учасників правовідносин, предметом яких вони є.

Підрозділ 1.2 «Рухомі речі, на які законодавством України поширено правовий режим нерухомості, як об'єкти цивільного обороту» присвячений визначенню кола рухомих речей, на які положеннями чинного цивільного законодавства поширено правовий режим нерухомості. На підставі аналізу положень законодавства й підзаконних нормативно-правових актів автор визначає критерії, що використовуються для поширення правового режиму нерухомості на рухомі речі.

Окрема увага в дослідженні присвячена державній реєстрації і її місцю в правовідносинах з виникнення, переходу та припинення прав на окремі рухомі речі. Автором порівнюються порядки реєстрації повітряних, морських суден, суден внутрішнього плавання, космічних об'єктів, а також рухомого залізничного складу й автомобільних транспортних засобів.

Ефективним визнається комбінований спосіб критеріїв для поширення правового режиму нерухомості на рухомі речі, що поєднує закріплення кваліфікаційні ознаки, за наявності якої такий режим поширюється на рухомі речі, а також встановлення приблизного переліку таких речей, що спрощує застосування відповідного положення в практиці правозастосування. Встановлюється, що положення чинного цивільного законодавства відносить до рухомих речей, на які поширюється правовий режим нерухомості, повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання й космічні об'єкти. Віднесення інших рухомих речей законом до нерухомості пов'язується зі складнощами як в критеріях, закріплених в законодавчих положеннях, так і з недосконалістю положень підзаконних нормативно-правових актів.

Водночас з урахуванням мети поширення правового режиму нерухомості на рухомі речі обґрунтовується доцільність такого поширення, зокрема на трубопроводи, а також нафтові й інші видобувні вишки, що використовуються для видобування корисних копалин на шельфі. Висока вартість таких речей, сфера їх використання, а також характеристики, що забезпечують пересування, наближають їх до повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання і космічних об'єктів. У зв'язку з цим поширення на такі речі правового режиму нерухомості є виправданим і забезпечить учасникам правовідносин, предметом яких є такі речі, додаткову охорону й захист їх прав і законних інтересів.

У підрозділі 1.3 «Класифікація рухомих речей, на які законодавством України поширено правовий режим нерухомості» аналізуються сучасні наукові й законодавчі погляди на розмежування видів рухомих речей, на які законодавством України поширено правовий режим нерухомості.

Аналіз нормативних положень, що проводять класифікацію повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання та космічних об'єктів поглибив розгляд питання критеріїв віднесення відповідних речей до нерухомості за законом. Встановлюється, що відповідні об'єкти цивільного обороту включають різні за фізичними характеристиками речі. Як результат, наприклад, категорія «повітряне судно» охоплює досить широкий спектр транспортних засобів, які обладнуються силовою установкою або рухаються в повітряному просторі за її відсутності. Різними відповідно є й економічні властивості відповідних речей, їх призначення, габарити тощо. Тому підтвердження знаходить попередній висновок стосовно того, що критерій державної реєстрації речей або прав на них не є ефективним при його використанні для поширення

правового режиму нерухомості на рухомі речі. За таких умов до нерухомих речей прирівнюються окремі види повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання й космічних об'єктів, які за своїми економічними властивостями є практично тотожними наземним транспортним засобам, зокрема автомобілям. Але при цьому, на автомобілі законодавець не поширює правовий режим нерухомості. У цьому контексті все більш раціональним виглядає необхідність розгляду повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання й космічних об'єктів з точки зору окремого самостійного правового режиму, а не режиму нерухомості.

Розділ 2 «Цивільний оборот окремих видів рухомих речей, на які законодавством України поширено правовий режим нерухомості» присвячено розгляду змісту цивільного обороту відповідних речей, особливостей їх введення в цивільний оборот, а також власне такого обороту, й специфіки іпотеки й притримання речей, на які законодавством України поширено правовий режим нерухомості.

У підрозділі 2.1 «Загальна характеристика цивільного обороту рухомих речей, на які законодавством України поширено правовий режим нерухомості» визначається, що в якості критерію встановлення змісту цивільного обороту речей слід розглядати оборотоздатність як їх здатність переходити між суб'єктами права на правових підставах. У такому випадку поняття цивільний оборот рухомих речей, на які поширено правовий режим нерухомості, включає в себе не лише випадки зміни власника речі, а й випадки виникнення, переходу та припинення похідних речових прав на такі об'єкти правовідносин. Якщо розглядати цивільний оборот лише як випадки зміни власників речі, то такий підхід легалізує передачу в тимчасове користування речей, вилучених з цивільного обороту, наприклад, військових повітряних та морських суден, адже відповідні правочини не є оборотом, а тому й не можуть бути заборонені, бо перебувають поза ним.

Встановлюється, що визначення в окремих міжнародних договорах в якості речових прав, що можуть існувати на рухомі речі, на які законодавством України поширено правовий режим нерухомості, права власності, узуфрукту, іпотеки й права кредитора на переважну вимогу, не відповідає сучасним потребам цивільного обороту таких речей.

У роботі обґрунтовується можливість розглядати цивільний оборот повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання й космічних об'єктів у широкому та вузькому розуміннях. У широкому розумінні оборот є сферою правовідносин, у межах яких відбувається виникнення, перехід та припинення права власності на такі речі, а також виникнення, перехід та припинення похідних речових прав на них. Це сукупність правочинів, що спричиняють відповідні наслідки. У вузькому розумінні цивільний оборот являє собою випадки зміни власників речами, на які поширено правовий режим нерухомості.

Підрозділ 2.2 «Введення в цивільний оборот повітряних та морських суден, суден

внутрішнього плавання і космічних об'єктів» присвячено розгляду особливостей виникнення цивільної оборотоздатності повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання й космічних об'єктів як речей, на які законодавством України поширено правовий режим нерухомості.

Визначається, що буквальне розуміння положення абз. 2 ч. 1 ст. 181 ЦК України дає змогу сформулювати висновок, що поширення правового режиму нерухомості на повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання й космічні об'єкти, а також інші рухомі речі визначається не фактом державної реєстрації таких об'єктів або прав на них, а необхідністю її проведення. З урахуванням цього введення таких речей у вітчизняний цивільний оборот як таких, на які поширюється правовий режим нерухомості, пов'язується з їх фактичним створенням, унаслідок чого такі речі набувають ознак повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання й космічних об'єктів, що у свою чергу обумовлює необхідність проведення їх державної реєстрації. Поряд із цим, такий підхід пов'язується з певними складнощами в практиці правозастосування, адже фактично саме суб'єкти правозастосування повинні встановлювати, чи поширюється правовий режим нерухомості на конкретний транспортний засіб за умови відсутності у нього державної реєстрації. Крім того, зважаючи на те, що положення чинних вітчизняних нормативно-правових актів встановлюють виключення з переліку повітряних та морських суден і суден внутрішнього плавання, що підлягають державній реєстрації, вбачається, що саме в ході проведення такої реєстрації здійснюється професійна кваліфікація відповідних речей. У зв'язку з цим доречно внести зміни до ч. 1 ст. 181 ЦК України шляхом доповнення її абз. 3, яким передбачатиметься, що режим нерухомих речей поширюється на об'єкти, зазначені в абзаці другого цієї частини, з моменту їх державної реєстрації відповідно до законодавства України. У такому випадку моментом введення повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання і космічних об'єктів в цивільний оборот як нерухомих речей за відповідною юридичною фікцією відбуватиметься в момент реєстрації такої речі.

У підрозділі 2.3 «Цивільно-правові конструкції, що забезпечують цивільний оборот повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання і космічних об'єктів» обґрунтовується, що аналіз існуючого законодавчого підходу до регулювання відносин з передачі у власність рухомих речей, на які поширюється правовий режим нерухомості, що проявляється, зокрема і у відсутності у реєстрації таких об'єктів повноцінної правовстановлюючої властивості, визначає, що право власності переходить до набувача в порядку, передбаченому положеннями частин 1 – 3 ст. 334 ЦК України. Зокрема, право власності виникає у набувача за відповідним цивільно-правовим договором з моменту передачі майна, якщо договір є реальним, або з моменту укладення договору, якщо він є консенсуальним. І лише в тому разі, якщо відповідний договір підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню, право власності за ним виникає з моменту

його посвідчення, звичайно, якщо сторони не використали відкладальних умов у конструкції відповідних правовідносин.

Герменевтичний підхід до розгляду змісту окремих положень чинного цивільного законодавства, що регулюють відносини з переходу права власності на об'єкти нерухомого майна, дозволив сформулювати висновок, що зокрема положення ст. 657 (форма окремих видів договорів купівлі-продажу) та ч. 2 ст. 719 (форма договору дарування) ЦК України конструювались законодавцем переважно для регулювання відносини з такими об'єктами, як земельні ділянки, єдині майнові комплекси, житлові будинки. Виключити дискусію щодо можливості їх застосування до відносин з повітряними та морськими суднами, суднами внутрішнього плавання й космічними об'єктами можна спеціальним законодавчим положенням ЦК, яке б визначало, що поняття нерухоме майно (нерухомі речі) в положеннях цього Кодексу або в положення конкретних глав чи статей цього Кодексу включає, зокрема земельні ділянки, будівлі, споруди, квартири, єдині майнові комплекси підприємств інші об'єкти нерухомого майна, а також речі, на які законом поширено правовий режим нерухомості.

Обґрунтовується, що регулювання відносин із передачі речей у тимчасове користування характеризується наявністю спеціальних договірних конструкцій, предмет яких є чітко визначеним. Наприклад, предметом договорів найму (оренди) земельної ділянки, будівлі чи іншої капітальної споруди або оренди житла з викупом є відповідні речі. У зв'язку з цим відносини з тимчасового користування речами, якщо їх предметом є повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання або космічні об'єкти регулюються спеціальними договірними конструкціями, наприклад, договором фрахтування, найму (оренди) транспортного засобу тощо. Тому в цій частині відносин правовий режим зазначених речей за своїм змістом є режимом транспортних засобів і пов'язується з мінімальним використанням конструкцій, що властиві обороту нерухомості.

Підрозділ 2.4 «Специфіка іпотеки і притримання повітряних та морських суден суден внутрішнього плавання і космічних об'єктів» присвячено розгляду відносин застави рухомих речей, на які законодавством України поширено правовий режим нерухомості, а також особливостей використання такого способу забезпечення виконання зобов'язань боржника, як притримання таких речей. Встановлюється, що в межах правового регулювання відносин застави повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання й космічних об'єктів спостерігається найбільше змістовне наближення правового режиму таких речей з правовим режимом нерухомості за фізично-юридичним критерієм. Порядок застави таких речей регулюється положеннями Закону України «Про іпотеку», що розширює правові можливості іпотекодержателя в частині задоволення власних вимог за рахунок предмету іпотеки. Вбачається за можливе застосовувати такі механізми, передбачені ст.ст. 37 – 39 зазначеного Закону, як набуття права власності іпотекодержателем на

відповідні речі на підставі договору про задоволення вимог іпотекодержателя або відповідного застереження в іпотечному договорі, продаж предмету іпотеку іпотекодержателем від свого імені, реалізація предмету іпотеки за рішенням суду. Специфікою досліджуваних відносин також є те, що застава повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання й космічних об'єктів виникає з моменту її реєстрації в Державному реєстрі обтяжень рухомого майна.

Фізичні властивості повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання і космічних об'єктів дозволяють здійснювати їх притримання аналогічно рухомих речам. Можливість переміщення цих речей у просторі забезпечує можливість притримувача панувати над ними безпосередньо в будь-якій частині країни, в той час як притримання нерухомості може здійснюватись лише шляхом недопущення власника або іншої особи в саме приміщення будівлі, споруди квартири тощо.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення й вирішення наукового завдання, що виявляється у визначенні особливостей цивільного обороту рухомих речей, на які поширюється правовий режим нерухомості з метою формування науково обґрунтованих рекомендацій і пропозицій з вдосконалення вітчизняного законодавства у цій сфері.

Найбільш важливі серед них такі:

1. Юридична фікція, що забезпечує поширення правового режиму нерухомості на рухомі речі як засіб правового регулювання суспільних відносин, з'явилась практично одночасно з самим поділом речей на рухомі й нерухомі й була відома вже Цивільному кодексу Наполеона 1804 року. Поширення правового режиму нерухомості на рухомі речі пов'язується з підвищеним захистом прав й законних інтересів учасників правовідносин, предметом яких вони є. Для нерухомості встановлюються триваліші строки набувальної давності, особливі механізми переходу права власності. Рухомі речі вважались нерухомістю у випадку її перебування в складі останньої. При відділенні від неї вони набували самостійного значення. Сьогодні такий підхід не втратив актуальності й використовується в певній мірі, зокрема і вітчизняним законодавством, прикладом чому є така складна річ як єдиний майновий комплекс підприємства, що, будучи нерухомістю, об'єднує як рухомі, так і нерухомі речі.

2. Для поширення правового режиму нерухомості на рухомі речі, законодавець використовує комбінований підхід, закріплюючи орієнтований перелік таких речей і передбачаючи критерій, відповідність речі якому обумовлює потребу в поширенні на неї правового режиму нерухомості. Недосконалість такого підходу виявляється в ускладненому встановленні предмету реєстрації, тобто чи виступає ним сама річ або права на неї, оскільки саме реєстрація прав на річ визначається

критерієм поширення режиму нерухомості на рухомі речі.

3. Коло речей, на які поширено правовий режим нерухомості, потребує розширення шляхом доповнення відповідної групи об'єктів, зокрема, такими речами, як нафто- та газовидобувні вишки, що використовуються для видобування корисних копалин на морському шельфі; високовольтні лінії електропередач; газо- та нафтопроводів; тощо.

4. Зміст цивільного обороту рухомих речей, на які поширюється правовий режим нерухомості, необхідно розкривати за допомогою категорії «оборотоздатність», що передбачає здатність таких об'єктів правовідносин переходити між учасниками майнового обороту не лише на праві власності, а й на підставі похідних речових прав.

5. Введення повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання й космічних об'єктів у цивільний оборот як речей, на які поширюється правовий режим нерухомості, здійснюється фактичними діями, які спричиняють створення таких речей, оскільки в абз. 2 ч. 1 ст. 181 ЦК України поширення правового режиму нерухомості на ці речі пов'язується з необхідністю проведення реєстрації прав на відповідні речі, а не з фактом її проведення, хоча більш ефективним вбачається поширення такого режиму на рухомі речі з моменту відповідної реєстрації.

6. Незважаючи на те, що зміна власників повітряних та морських суден, а також суден внутрішнього плавання й передача таких речей у тимчасове користування пов'язується з необхідністю відображення відповідних обставин в реєстрах, що функціонують в обороті таких речей, така реєстрація не розглядається положеннями законодавства як правовстановлюючий, правозмінюючий або правоприпиняючий юридичний факт.

7. При продажі іпотекодержателем предмету іпотеки від власного імені в порядку, передбаченому ст. 38 Закону України «Про іпотеку», іпотекодержатель виступає суб'єктом реалізації відповідного майна, а не його власником незалежно від того, чи є підставою реалізації цього механізму рішення суду, договір про задоволення вимог іпотекодержателя або відповідне застереження в іпотечному договорі.

8. У контексті положень чинного цивільного законодавства правовий режим повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання й космічних об'єктів має особливий характер і поєднує елементи правових режимів рухомих і нерухомих речей. Застава наведених об'єктів наведених речей здійснюється за правилами, встановленими для нерухомості, але перехід права власності на них і їх передача в тимчасове користування визначаються переважно нормам, що регулюють відносини з транспортними засобами.

9. Поширення правового режиму нерухомості на рухомі речі в частині застави останніх значно розширює способи задоволення вимог іпотекодержателя у разі порушення зобов'язання боржником, але при цьому положення Закону України «Про іпотеку» є незастосовними в частині

складання і обігу заставної, а також інших положень, що за своїм змістом можуть бути поширені лише на земельні ділянки, житлові будинки, споруди їх частини тощо.

10. Наразі існує реальна потреба розроблення цілісної концепції правового регулювання відносин з рухомими речами, на які законом поширюється правовий режим нерухомості, або, щонайменше, впровадження базових засад такого регулювання, що включатиме, перш за все, чітке визначення критеріїв віднесення рухомих речей до такого виду об'єктів або закріплення переліку таких речей, визначення форми та змісту правочинів із такими речами, фіксації фактів виникнення, переходу й припинення речових прав на них та/або правочинів з ними. Ефективним у цьому плані може стати прийняття Закону України «Про рухомі речі, на які законом поширюється правовий режим нерухомості».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Зубенко К. Введення в цивільний оборот рухомих речей, на які поширено правовий режим нерухомості [Текст] / К. Зубенко // Jurnalul juridic national: teorie și practică. – 2016. – Nr. 4 (20). – P. 116 – 120.
2. Зубенко К. В. Рухомі речі, на які поширено правовий режим нерухомості (за матеріалами судової практики) [Текст] / К. В. Зубенко // Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Серія «Юрид. науки». – 2016. – Вип. 3, Т. 1. – С. 68 – 71.
3. Зубенко К. В. Зміст правового режиму нерухомості, що поширюється на рухомі речі [Текст] / К. В. Зубенко // Право і суспільство. – 2016. – № 4, Ч. 2. – С. 80 – 85.
4. Зубенко К. В. Рухомі речі, на які поширено правовий режим нерухомості: постановка проблеми [Текст] / К. В. Зубенко // Наук. вісн. Міжнар. гуманіт. ун-ту. Серія: Юриспруд. – 2016. – № 20. – С. 126 – 128.
5. Зубенко К. В. Застава рухомих речей, на які поширено правовий режим нерухомості [Електронний ресурс] / К. В. Зубенко // Юрид. наук. електрон. журн. – 2016. – № 4. – С. 47 – 50. – Режим доступу до журн.: http://lsej.org.ua/4_2016/13.pdf.
6. Зубенко К. В. До питання участі в цивільному обороті рухомих речей, на які поширено правовий режим нерухомості [Текст] / К. В. Зубенко // Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина : міжнар. наук.-практ. конф., 24 – 25 черв. 2016 р. : матеріали. – Запоріжжя, 2016. – С. 39 – 42.
7. Зубенко К. В. Участь у цивільному обороті рухомих речей, на які поширено правовий режим нерухомості (окремі питання судової практики) [Текст] / К. В. Зубенко // Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування

: міжнар. наук.-практ. конф., 8 – 9 лип. 2016 р. : матеріали. – К., 2016. – С. 44 – 47.

8. Зубенко К. В. До питання про введення в цивільний оборот рухомих речей, на які поширено правовий режим нерухомості [Текст] / К. В. Зубенко // Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку : міжнар. наук.-практ. конф., 5 – 6 серп. 2016 р. : матеріали. – Х., 2016. – С. 33 – 36.

АНОТАЦІЯ

Зубенко К.В. Цивільний оборот рухомих речей, на які законодавством України поширено правовий режим нерухомості. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2017.

Дисертація присвячена розгляду цивільного обороту рухомих речей на які законодавством України поширено правовий режим нерухомості. В роботі проводиться аналіз розвитку наукової думки щодо причин поширення правового режиму нерухомості на рухомі речі, досліджуються відповідні положення вітчизняного і зарубіжного законодавства. Автор встановлює критерії поширення правового режиму нерухомості на рухомі речі і піддає їх критичному осмисленню, окреслює переваги і недоліки пропонованого вітчизняним законодавством підходу. В дисертації проводиться класифікація повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання і космічних об'єктів.

Аналізується зміст цивільного обороту рухомих речей, на які законодавством поширено правовий режим нерухомості, порядок введення таких речей в цивільний оборот. Встановлюються положення законодавства, якими регулюються відносини щодо переходу права власності на повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання і космічні об'єкти, а також щодо передачі таких речей у тимчасове користування. Визначаються особливості іпотеки наведених речей і здійснення їх притримання як способу забезпечення виконання зобов'язань.

Ключові слова: нерухомі речі, рухомі речі, правовий режим, цивільний оборот, повітряні судна, морські судна, космічні об'єкти

АННОТАЦИЯ

Зубенко К.В. Гражданский оборот движимых вещей, на которые законодательством Украины распространен правовой режим недвижимости. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2017.

Диссертация посвящена рассмотрению гражданского оборота движимых вещей, на которые распространяется правовой режим недвижимости. В работе проводится анализ развития научной мысли касательно причин распространения правового режима недвижимости на движимые вещи, рассматриваются положения законодательства Украины и зарубежных стран, которые регулируют правоотношения с такими объектами гражданского оборота. Автор устанавливает критерии, используемые для распространения правового режима недвижимости на движимые вещи, и приходит к выводу, что в дореволюционный период для применения соответствующей юридической фикции использовался подход, согласно которому движимые вещи относились к недвижимости при их соединении с недвижимой вещью и формировании, таким образом, сложного объекта гражданского оборота. Это привело к тому, что в качестве недвижимости рассматривался сельскохозяйственный инвентарь, животные, используемые для обработки земли, урожай на корню и т.д. При этом, что отделение соответствующих вещей от земельного участка придавало им характера самостоятельных объектов правоотношений.

Формируется вывод о том, что в современных условиях наиболее рациональной является позиция, согласно которой распространение правового режима недвижимости на движимые вещи связано, прежде всего, с экономическими свойствами таких вещей, в частности с их высокой стоимостью, что обуславливает необходимость использования дополнительных средств охраны и защиты участников правоотношений, предметом которых являются такие вещи. В диссертации проводится классификация воздушных и морских судов, судов внутреннего плавания и космических объектов.

Обосновывается, что введение таких объектов в гражданский оборот в качестве вещей, на которые распространяется правовой режим недвижимости, совершается фактическими действиями, которые обуславливают их создание. В контексте положения абз. 2 ч. 1 ст. 181 Гражданского кодекса Украины распространение правового режима недвижимости на воздушные и морские суда, суда внутреннего плавания и космические объекты определяется необходимостью проведения регистрации прав на них, а не фактом ее проведения. Однако автором обосновывается подход, согласно которому более конструктивным с позиций практики правоприменения является определение момента введения таких вещей в гражданский оборот в качестве вещей, на которые распространяется правовой режим недвижимости, именно фактом их регистрации.

Поддавая системному и глубокому анализу положения действующего законодательства Украины, автор устанавливает те из них, которые применяются для регулирования правоотношений с воздушными и морскими суднами, суднами внутреннего плавания и космическими объектами. Обосновывается, что в контексте положений действующего отечественного законодательства правовой режим воздушных и морских судов, судов внутреннего плавания и космических объектов имеет особенный характер и объединяет элементы правовых режимов движимых и недвижимых вещей. Залог приведенных объектов совершается по правилам, установленным для недвижимости, но переход права собственности на них и их передача во временное пользование определяется преимущественно нормами, которые регулируют отношения с транспортными средствами. Анализируются договорные конструкции, обеспечивающие переход права собственности на приведенные вещи, их передачу во временное пользование и их залог. Устанавливаются особенности удержания воздушных и морских судов, судов внутреннего плавания и космических объектов как средства обеспечения исполнения обязательств должника.

Ключевые слова: недвижимые вещи, движимые вещи, правовой режим, гражданский оборот, воздушное судно, морское судно, судно внутреннего плавания, космический объект

ANNOTATION

Zubenko K.V. Civil circulation of movable things attributed to immovable property by legislation of Ukraine. – Manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Legal Sciences on specialty 12.00.03 – civil law and civil procedure; family law; international private law. – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2017.

The thesis is devoted to research of civil circulation of movable things on which legislation of Ukraine spreads legal regime of immovable property. Evolution of scientific points of view on issue of reasons spreading legal regime of immovable property on movable things is analyzed and appropriate domestic and foreign legislative provisions are researched. The author critically considers criteria for attribution movable things to immovable property and defines it advantages and disadvantages in scope of domestic legislative approach. Classification of air and sea crafts, inland waterway vessels and space objects is conducted.

Content of civil circulation of movable things on which legislation of Ukraine spreads legal regime of immovable property as well as procedure of their introduction to legal civil circulation is analyzed. Legislative provisions regulating relationships in sphere of transfer property rights on air and sea crafts, inland waterway vessels and space objects as well as relationships in sphere of giving them in temporary

use are defined. Features of these things mortgage and their withholding as legal mean of insurance of obligation fulfillment are analyzed.

Keywords: immovable things, movable things, legal regime, civil circulation, air craft, sea craft, inland waterway vessels, space objects

Відповідальний за випуск:
кандидат юридичних наук, доцент
Надьон В.В.

Підписано до друку __. __. 2017 р. Формат 60x90/16.

Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.

Ум. друк. арк. 0,7. Облік.-вид. арк. 0,9.

Тираж 100 прим. Зам. № _____.

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77